

Arany Zsuzsanna: A boldogság ünnepe. A *Hajnali részegségtől* a kórházi beszélgetőlapokig

„– Mi a cél?

– A megsemmisülés.

– Azt hiszed?

– Nem hiszem, hanem minden elmúló napommal jobban és jobban tudom.

– Eszerint a halál a föladatod?

– Nem a halál – arról nem tudom, hogy micsoda és így nem is törődöm vele –, hanem a meghalás. Ez már rám tartozik. Ezt el kell egyszer intézнем. Ez minden ember egyetlen komoly föladata.”¹

A párbeszéd Esti Kornél és vendége – aki föltehetően maga az Ördög – között játszódik le, s akár a sorok szerzőjének nihilista fölfogásáról is árulkodhat. A párbeszéd azonban nem két, egymással egyetértő fél között zajlik, hanem ellentétes álláspontok ütköznek. Esti nihilizmusát ugyanis elítéli az Ördög, s szemére veti, hogy nem becsüli meg eléggé az Életet: „Tévedsz azonban, amikor ennyire megveted azt, ami körötted van. Én se dicsekszem vele. Elismerem, hogy nem egészen tökéletes. Szerényebbnek kellene lenned. Nem szabad lehetetlent kívánni.”²

Kosztolányi nem tette le voksát egyetlen világnézet mellett sem, ugyanakkor voltak olyan meglátásai, melyek sajátos értékrendjének alapját adták. Léteznek olyan fölfogások, melyek több vallásból, filozófiából építkeznek – tudatosan vagy öntudatlanul –, s egyéni gondolatvilágot építenek föl. Kosztolányi nem csak írónak, költőnek vallotta magát, hanem gondolkodónak is. Erre Németh G. Béla világított rá, aki a gondolatvilágát próbálta rekonstruálni, művei alapján. „Az emberi megvalósulás lehetőségei nagyon is végesek, főleg mert definitíven véges az emberi élet maga. [...] Kétszeresen tragikus így az emberi lét. Részint mert csak töredékét valósíthatja meg annak az egyes ember, amit életvágya és életakarata, életképelete és életintellektusa megalkotni szeretne, részint és még sokkal-sokkal inkább azért, mert annak a személyiségnek, amely az élet gyönyörűségeiben és szenvedéseiben, eszmélkedéseiben és tapasztalataiban megszerzett ismeretet, megformált magatartást, kimunkált értékeket élő egészé fogja össze, miután megteremtődött, mint élőnek, mint önmagát érzékelőnek, mint tudatnak el kell múlnia.”³ – írta. Kosztolányi tizenöt éves korában azonban még a reinkarnáció tanával rokon gondolatokat fogalmazott meg – szkeptikusan ugyan –, mely némi magyarázatot adhat az elmúlásra és az újjászületés mozzanatát is magában foglalja: „Hátha az élet csak egy álom, s nem létező semmi? S hogy mink vagyunk-e? S az emberiség nem végtelen-e? Azért nem tudjuk felfogni magunkat, mert végtelenség vagyunk, egyik a másiktól ered s ismét visszatér, s az egész faj egy. Egyik megszületik, meghal, majd újra megszületik. S így igazságszolgáltatás is lehetne, megbüntetni az előbbeni életet önnönmagával.”⁴ Mindez nem zárja ki a jelen élethez rendelt tudat pusztulásának – földi perspektívánkból tekintve – rettenetnek megélt hipotézisét.

Tudjuk azonban, hogy Kosztolányi figyelme már egész korán nem annyira az újjászületés, mint inkább az *elmúlás* felé fordult. Amolyan fordított egzisztencialista létet élt – a halál perspektívájából szemlélt élet számára a halál felé haladó, s folyamatosan *arra készülő* élet volt. Tagadta a haladást és a fejlődést. A célelvüségét megkérdőjelezte. „[Kosztolányi szerint] sem az egyéni, sem a közös jövő nem látható előre. [...] Senecát beszélteti maga helyett: »Hogy haladunk-e, mint egyes bölcselők állítják, azt nem hiszem. Az ősember négykézláb mászott, én kocsin repülök [...] De ez nem haladás. Mind a ketten egyet teszünk: megyünk. Az lenne a haladás, hogyha legyőzhetnénk önmagunkat, itt belül, belátás által, hogyha két édestestvér, ki az örökségen

1 Kosztolányi Dezső: Vendég, in *Elbeszélései*, szerk. Réz Pál, Budapest: Magyar Helikon, 1965, 913.

2 Kosztolányi, 1965, i. m., 914.

3 Németh G. Béla: Szerep, játék, föltételeesség. Kosztolányi fölfogásának néhány eleme, in *A rejtőző Kosztolányi. Esszék, tanulmányok*, Budapest: Tankönyvkiadó, 1987, 18–19.

4 Kosztolányi Dezső: Napló 1933-34, in *Levelek – Naplók*, szerk. Réz Pál, Budapest: Osiris, 1996, 773.

osztozkodik, nem gyűlölné meg egymást halálosan [...]. Erre nem tartom az embert képesnek soha.«⁵ – foglalja össze Bárány László. Sokan az agnoszticizmus képviselőjének is tekintik Kosztolányit. Az ember legfontosabb feladatának a halál teljesítését tartotta. *Naplójának* sokat idézett, már-már szállóigévé lett soraiban ekként ír: „Engem igazán mindig csak egy dolog érdekelt: a halál. Más nem. Azóta vagyok ember, mióta a nagyapámat láttam holtan, kilencéves koromban, azt az embert, akit talán legjobban szerettem akkor. Költő, művész, gondolkozó is csak azóta vagyok. Az a roppant különbség, mely élő és halott közt van, a halál hallgatása megértette velem, hogy valamit tennem kell. Én verseket kezdtem írni. Ha nem lenne halál, művészet sem lenne.”⁶ A sorokat a Tanácsköztársaság évében róhatta papírra, hiszen a kézirat láttán egyértelművé válik, hogy az 1933-34-es keltezéssel ellátott füzetben ez a részlet egy utólag beragasztott papírlapon szerepel, melyen a datálás az 1919-es évszámot mutatja. Mindezt igazolja az is, hogy előtte a „terroristák kivégzéséről” szól, illetve említi, hogy „a dolog politikai oldala nemigen érdekelt”. A halálhoz fűződő morbid kíváncsiság azonban nem pusztán az 1919-es kivégzések egyikének végignézésében öltött testet Kosztolányinál, hanem már kamaszfejjel is elment unokatestvérével egy ítéletvégrehajtásra. Egy másik, gyorsírásos naplóbejegyzéséhez, ahol szintén a meghalás feladatáról szól („Tudom, hogy meg kell hálnom. Egy óriási feladat előtt állok s majd én is túlesem rajta, mint annyi millió ember a világ teremtése óta.”), hozzáfűzi a következő, későbbi – föltehetően 1933-34-es – kommentárt: „Ekkor még teljesen egészséges voltam!”⁷ Mindez mutathatja, hogy a már beteg ember másként látja korai kacérkodását a halál gondolatával.

Az Esti-novellában az Ördög kimondja, amit Kosztolányi is tudhatott: azzal, hogy a halálra készül folyamatosan, épp a lényegét veszi el, amit oly lázasan keresett „égen és földön”. Az Élet pillanatait, csodáit nem fedezi föl, fönt keresi, az égben, mert maga *körül*, a Földön nem találja. Amikor azonban a „művészetbe menekül”, megfélekedezik arról, hogy nem elsősorban a művészet az, ami a vigaszt s a boldogságot adja, hanem saját maga. Saját belső valósága és gazdagsága, ami a művészet(é)ben objektiválódik.

Ugyanakkor azt sem mondhatjuk, hogy „élettagadó” lett volna. Több elemző – mint Kiss Ferenc⁸ vagy Németh G. Béla – is kiemeli a *Boldogság* című novellát, amikor életfölfogásáról szól. Az, hogy fölfedezte a pillanatok szépségét, kiderül ebből az írásából is, s még számos szövegéből. Elért arra a tudati szintre, ahol az ember már megállapítja: „mindnyájan ábrándozunk arról, hogy valamikor boldogok leszünk. Mit képzelünk el ilyenkor? Többnyire valami állandót, szilárdat, tartósat. Például egy kastélyt a tenger partján, kertet és csöndet körötte, egy nőt, gyermekeket, családot, esetleg pénzt vagy dicsőséget. **Ezek csacsiságok.**”⁹ [Kiem. tőlem – A. Zs.] A novellában aztán leír egy zaklatott vonatutat, aminek a végeredménye csodálatos ébredés, a természet reggele, és egy kellemes reggeli elfogyasztása. A mű végén az elbeszélő megpróbálja meghatározni, mi is a boldogság: „Mindössze oda akarok kilyukadni, hogy a boldogság csak ilyen. Mindig rendkívüli szenvedés tövében terem meg, s éppoly rendkívüli, mint az a szenvedés, mely hirtelenül elmúlik. De nem tart sokáig, mert megszokjuk. Csak átmenet, közjáték. Talán nem is egyéb, mint a szenvedés hiánya.”¹⁰

Több értelmező is a gyermekkorral hozza összefüggésbe Kosztolányi boldogság-fogalmát is. Kiss Ferenc a *Boldogság* című novellát elemezve szintén ezt emeli ki, amikor írja: „A többi példában általában szenzuálisabb élményekből fakad ez a különös mámor, de valamennyi egy kivételes alkalom jelenéseit idézi, mindannyiszor váratlanul érkezik ez az alkalom, s a ráocsúdás folyamatában többször is megjelenik a gyermekkor valamelyik emléke, s ezek áramában az élet

5 Bárány László: Korkép és transzcendencia. Kosztolányi és Camus mono-dialógusa, *Irodalomtörténet*, 1997/1–2., 181.

6 Kosztolányi, 1996, i. m., 822.

7 Kosztolányi Dezső, 1996, i. m., 821.

8 Kiss Ferenc: Az érett Kosztolányi, Budapest: Akadémiai, 1979.

9 Kosztolányi Dezső: Boldogság, in *Elbeszélései*, szerk. Réz Pál, Budapest: Magyar Helikon, 1965, 908.

10 Kosztolányi, 1965, i. m., 910.

ígéretes szépségének élménye.”¹¹ Sokan a *Boldog, szomorú dalt* szintén idézik, amikor a boldogságkeresés és a gyermekkor – ifjúság –, valamint a művészet kapcsolatáról beszélnek. Bárány László így fogalmaz: „Kosztolányi az esztétikai szemléletben tapasztalta meg a mindennapiság fölé rendítő erőt. *Boldog, szomorú dal*ában panaszolta föl, hogy már elveszítette az ifjú poétaként hajdan birtokolt teljességet: »Itthon vagyok itt e világban, / s már nem vagyok otthon az égben.« A metafizikai birodalom tehát adott lehet számunkra földi életünkben is, és ez nem feltételezi a transzcendenciát. Ám ha ez utóbbi mégis létezik, akkor az esztétikum nyújt belőle ízelítőt.”¹² A szomorú az, hogy Kosztolányi folyamatosan visszahull egy alapvetően pesszimista, nihilista vonásokkal bíró agnoszticizmusba. Talán mindezt érzékletesen lefesti az a kijelentése is, amit Sziszüphosz mítoszával kapcsolatban fogalmazott meg. A történetben nem az emberi nagyságot, a kitartás erejét látja meg – azt az erőt, ami minden reménytelenség ellenére is újra képes föllátni és elindulni az ismeretlenbe –, hanem a tragédiát: „Látjátok, Sziszüphosz, a korinthosziak furfangos királya az igazi szenvedő. Ő az erőfeszítések haszontalanságával és végtelenségével példázza a meddő fájdalmat. [...] Sziszüphosz nyilván csak azért szenvedett, mert eszes volt, amint az esztelenek is azért szenvednek, mert esztelenek. Szóval, végül mindenki megjárja.”¹³ De Németh G. Béla már a gyermekkori boldogság ábrázolásában is fölfedezi a „véggel való szembesülés formáló mozzanatát”.¹⁴ Elég csak *A szegény kisgyermek panaszai*ban megjelenő démoni élményekre gondolnunk, hogy ezt elfogadjuk. Az említett életszeretetet és a halálra való készülést úgy hozza közös nevezőre, hogy az előbbi féltése miatt válik a halál még tragikusabbá: „Voltaképp kevés költőnk ragaszkodott olyannyira az élethez, s féltette azt a pusztulástól vagy valami méltatlan helyzetbe jutástól, mint ő. S amikor a természet haláláról szól szorongva, minden létező, minden kreatúra kikerülhetetlen véges voltát idézte, gyászolta.”¹⁵

Több szövege is tanúskodik azonban arról, hogy szeretett volna hitet találni. Talán nem véletlen a gyermekkor megidézése ebből a szempontból sem, hiszen korai naplóiban vallásos élményekről is olvashatunk. Már az 1900-as év eseményeinek leírását is ekként kezdi: „Tehát Isten segítségével fel!”¹⁶ Ugyanebben az évben, november 15-én szintén Istenhez fohászkodik, nem nélkülözve az önkritikát sem: „Eléd borulok, oh végtelen Isten, eléd borulok, én háládatlan féreg, kicsinységem teljes tudatában s íme leteszem végtelenséged előtt a fegyvert, az *álbölcsészetet*, mellyel ellened harcoltam, s mellyel magamat sebesítém meg. Te vagy, te örökké és bizonyosan vagy atyám, szentséges istenem! Mily hitvány féreg, mily eltaposni való az ember. A végtelen Istent akkor hívja, mikor már senkije sincs, mikor mindenki elhagyja, mikor mindenki elhagyja, akkor fut az Istenhez!”¹⁷ Ez a hit, ami akkor még megvolt, fokozatosan tűnik el lelkéből (vagy rejtőzik el a tudatos én elől), hisz afféle sátánista időszak következik életében, legalábbis amennyire a művek erről tanúskodhatnak. Az 1907-es *Négy fal között* számos dekadens verset tartalmaz. Nem árt azonban megjegyeznünk, hogy e költemények jelentős része korábban keletkezett, tehát az 1900-as, Isten ellen harcoló „álbölcsészet” időszakát is tükrözheti némely strófa. Később azonban a történelmi és a személyes tapasztalatok hatására végül nagyrészt mindenből kiábrándul. Kitér az első világháború, jönnek a forradalmak és a kommün időszak, Trianon, ami Szabadka elszakadása miatt különösen érzékenyen érinti, unokatestvére, Csáth Géza tragédiája, a politikai tusakodásoknak való áldozatul esés, az *Új Nemzedék*béli szerepvállalás zavaros időszaka, egzisztenciális bizonytalanságok, s a kiközösítés fájdalma. De olyan „hétköznapi” események is alakíthatták világlátását, mint az 1918-19-es spanyolnátha kitörése, melynek Karinthy első felesége is áldozata lett. *Naplója* csak alátámaszthatja föltételezésünket: „A spanyolban egymásra állították a

11 Kiss, 1979, i. m., 561.

12 Bárány, 1997, i. m., 210.

13 Kosztolányi Dezső: Igék a szenvedésről, in *Sötét bújócaska*, szerk. Réz Pál, Budapest: Szépirodalmi, 1974, 200.

14 Németh G. Béla: Jelentős és jelentőség. Három halálvers – Arany, Reviczky, Kosztolányi, *Kortárs*, 2001/4., 73.

15 Németh G., 2001, i. m.

16 Kosztolányi Dezső: Napló 1933-34, in *Levelek – Naplók*, szerk. Réz Pál, Budapest: Osiris, 1996, 763.

17 Kosztolányi, 1996, i. m., 772.

koporsókat. Döghalál. Azt hittük, hogy mindennek vége. Nagy okosok a keresztségben.”¹⁸ Azonban az addigra már a harmincas éveit taposó férfi hirtelen megáll, s elkezd eszmélkedni, hogy hova is tűnt a *kincs*, ami régen még megvolt, mostanra azonban már sehol sem leli. Ekkor kezd beérni igazán, ekkor kezd el sorozatban megírni regényeit, s ekkorra válnak költeményei is gondolatibbakká.

Hajnali részegség című verse akkor születik, amikor már valóban megjelent az előtte oly sokat idézgetett halál rettenete. A korabeli elbeszélők szerint – orvosok visszaemlékezései és a feleség könyve alapján – Kosztolányi nem tudta, hogy betegsége halálos. Az állítás igazolására és cáfolatára egyaránt hozhatunk föl érveket. Mellette szól, hogy a korban valóban nem volt szokás megmondani a betegnek állapota súlyosságát. Mellette szól az is, amit Kosztolányi Dezsőné következetesen állít az életrajzi könyvben.¹⁹ Mellette szól az is, hogy a napilapokban is kíméletesen írnak arról, hogy Kosztolányi kórházban van. Pesten azonban terjedt a pletyka. Az 1934 áprilisi, erdélyi felolvasóköri alkalmával Kosztolányi megint rosszul lett, s Marosvásárhelyen el is ment Czako József doktorhoz, aki diagnosztizálta a rákot. Molter Károlyék tudták, hogy gyógyíthatatlan beteg, s a visszaemlékezések szerint ezt magától Kosztolányitól, illetve az orvosától tudták meg. Czako József így emlékezik vissza: „Amikor 1934-ben Kosztolányi Dezső a szanatóriumban vendégem volt, kért, hogy megvizsgáljam. Megállapítottam, szarkómája van. Állkapcsom és nyakom. Kolozsvárt megállt, mert azonnali műtétet javasoltam. Koleszár operálta Kolozsváron. Írt is utána nekem, valahogy ilyen formában: »Neked köszönhetem azt a néhány évet, amit még élhetek.« A levél sajnos elveszett, s az évekből sem lett sok.”²⁰ Ha megnézzük a kórházi beszélgetőlapokat, láthatjuk, hogy a nagybeteg komédiázással vádolja környezetét, s egyre gyakrabban kéri őket a kegyes halálra, sőt foglalkoztatja az öngyilkosság gondolata is. Ahogy írja e följegyzéseiben: „Végem van, öljetek meg, ne komédiázzatok. (Egy jó oltás) [...] Általános rossz közérzet, köhögés, nyáladás, kedvetlenség. / Adj valamit, de ne bódítót. / Ha nincs javulás, minthogy nincs, öljetek meg csöndesen, mert ez elviselhetetlen!”²¹

A *Hajnali részegség* azonban elkísérte a Szent János Kórházba is, ahol utolsó hónapjaiban, gégemetszését követően kezelték. Számos orvos felügyelte, köztük olyan alorvosok és gyakornokok is, akiknek nevét sajnos még a fennmaradt kórházi jegyzékekben sem találtuk. Közülük egyedül Bollobás Béláról tudunk, aki 1979-ben az *Élet és Irodalomban* jelentette meg visszaemlékezését, egy, a *Hajnali részegséggel* kapcsolatban kialakult vita apropóján. Ahogy írja: „Tüdőosztályokon sok vérvizsgálatot kellett végeznünk, és akarva nem akarva gyakran jártunk vérfoltos fehér köpenyben. Egy alkalommal ilyen öltözékben adtam be neki egy éjszakai gyógyszeradagot. »Gyilkosok vagytok. Csak szívjátok a betegek vérért, de gyógyítani nem tudtok!« Ezekben a hetekben – nem kis szorongással – bőrgyógyászati szigorlatra készültem. A professzornál nehéz volt vizsgázni. Erről panaszkodtam *Neki*, megemlítve, hogy a szigorlótól elvárják a latin diagnózis francia változatát is. »Hogy tudtok ennyire kétségbe esni egy vizsgától? Én megtanulok egy fejezetet a könyvedből, ha te megtanulsz egy verset.« Hogy én melyik fejezetet adtam fel *Kosztolányi Dezsőnek* arra már nem emlékszem, de ő a *Hajnali részegség* kéziratát vette elő abból a papírhalmazból, amelyben csak ő tudott eligazodni. Belementem a játékba.”²² A vita lényegében arról a kérdéstről szólt – amit Réz Pál vetett föl –, hogy a költemény egy sorában hol szerepel egy vessző, illetve a batár-bazár változatokról: „s mozgás, riadt csilingelés, csodás” VAGY: „s mozgás riadt, csilingelés, csodás”; illetve: „arany konfetti-záporába sok száz / batár között, patkójuk

18 Kosztolányi, 1996, i. m., 812.

19 Kosztolányi Dezsőné: Kosztolányi Dezső, Budapest: Révai, 1938.

20 Idézi: Marosi Ildikó: Jegyzetek a levelekhez, in *Molter Károly Levelezése 3. 1933-1937*, s. a. r., jegyz. – –, Budapest – Kolozsvár: Argumentum – Polis, 2006, 421.

Ezúton mondok köszönetet Marosi Ildikónak azért, hogy fölhívta a figyelmemet erre az epizódra.

21 Arany Zsuzsanna (szerk.) „most elmondom, mint veszttem el”. Kosztolányi Dezső betegségének és halálának dokumentumai, http://irodalom.elte.hu/mta/kd_besz.html [nyomtatott változata: Pozsony: Kalligram, 2010, megjelenés előtt]

22 Bollobás Béla: A beteg Kosztolányi, *Élet és Irodalom*, XXIII. évf. 36. sz., 1979. szept. 8., 2.

fölsziporkáz” VAGY: „arany konfetti-záporába sok száz / bazár között, patkójuk fölsziporkáz”.

A verset számosan elemezték már, utalva a vershelyzetre, a motívumokra, a rímelésre, a hit megjelenésének lehetőségére. Utóbbival kapcsolatban Barabás Judit a következő állítást fogalmazta meg: „*A Hajnali részegség* [...] megszerezte a katartikus szépség élményét, mely akár a mulandósággal való szembenézésre is képessé tesz.”²³ Ugyanakkor azt is megállapítja: „Mintha az a kízó kétely, mely a *Számadás-kötet* összeállításakor egymás mellé helyezte a *Hajnali részegség*-et és a visszavonhatatlannak látszó, címadásában is reménytelenül szikár szöveget – *Ének a semmiről* –, tovább erősödött volna. A transzcendencia lehetősége halványul, mindössze az állandó kérdés jogát hagyva meg az önmagában álló ember számára.”²⁴ Természetesen a vers alapkérdéséről, az égi bál fölfedezéséről is sokan megemlékeznek, ám azt úgy értelmezik, hogy a földről az égre emeli tekintetét Kosztolányi, s ebből következően minden, ami „földi”, értéktelen lesz. Ez ellentmondana annak, hogy a hétköznapiakban megtalált boldogság, s az apró életörömök nem számítanak igazán. Meglátásom szerint azonban nem ezek tagadásáról van szó. „Hát te mit kerestél / ezen a földön, mily kopott regéket, / miféle ringyók rabságába estél, / mily kézirat volt fontosabb tenéked, / hogy annyi nyár múlt, annyi sok deres tél és annyi rest éj, / s csak most tűnik szemedbe ez az estély?” Amikor e sorokat olvassuk, nem a földi élet értéktelenségéről van szó, hanem sokkal inkább a társadalmi konvencióknak kényszeresen megfelelni kívánó, épp a lényeg mellett elmenő, s azt észre nem vevő, falanszter-létbe gépiesedett „földi lét” elutasításáról. Az égi bál fölfedezhető lehet akár a természet csodáiban vagy a szeretetben, szépségben, művészetekben is. Amikor az ember elveszíti szeme világát, akkor válik igazán látóvá. A vak ember sokkal érzékenyebb, mint látó társai. A vak ember mint metafora mindenütt az igazi „látót” jelenti, a jövőbe látót, a bölcslet vagy épp a költőt is. A beteg ember valami hasonló létállapotba kerülhet. A betegség tanítja meg elfogadni az élet apróbb ajándékait is és megbecsülni azokat. Bob Fosse 1979-es, önéletrajzi ihletésű, *Mindhalálíg zene (All that Jazz)* című filmjében fölidézi a halál Elisabeth Kübler-Ross által föllállított stációit. A főszereplő táncos-rendező-koreográfus haldoklik, s halálát is show-műsorra varázsolja vízióiban. E show keretében kap szerepet – s aztán a filmben gyakran ismétlődik, különböző kontextusokban, egyre több jelentésréteggel telítődve – a halál fázisainak elmélete. E fázisokat Polcz Alaine – Kübler-Ross-ra hivatkozva – a következőképp foglalja össze: „1. Tagadás, el nem hívés, 2. Lázadás, keserűség, 3. Alkudozás, 4. Depresszió, 5. Csöndes belenyugvás, elfogadás”.²⁵ Azonban e viselkedésmódok nemcsak a halálra készülő ember reakciói lehetnek, hanem legalább annyira az életében kudarcélményekkel találkozó ember sajátjai is. Nem véletlen, hogy az utolsó stádium az elfogadás, ami az elengedést jelenti, afféle kegyelmi pillanattá átminősülve. S ekkor érkezhethet el a „megváltás” is. „A megváltás eszméje, a testen túli lét nem idegen Kosztolányitól, de nem vezeti át se tételes metafizikába, se megtérésbe. Égi élményének remegő áhítata határsávra esik: arra, ahonnan a megváltásért esengő lélek lebukik, mert későn érte el szemével az égi vendégséget.” – írja Szauder József.²⁶ Azzal, hogy mindez későn lenne, nem feltétlen értenék egyet. A létezésben, a személyiség fejlődésében sosincs késő. Előfordulhat, hogy sok idő eltelik, mire a kegyelmi pillanat elérkezik, ám annak elérése fölülír minden korábbit, s utólag újraírja az addig eltelt időt, értelmet is adva egyúttal az előtte még meddőnek – sziszüphoszinak – látszó küzdelemnek.

Kosztolányi a *Hajnali részegség* áhítatát követően, betegsége elhatalmasodásával párhuzamosan újabb küzdelmeket vívott önmagával, hitével. Sajnos, a kórházi beszélgetőlapok egy része vagy elpusztult, vagy kallódik, így nem ismerhetjük a teljes anyagot. A visszaemlékezések alapján sejthető, hogy számos gondolatát is papírra vetette azokon az álmatlan, rémekkel teli éjszakákon. Ascher Oszkár ugyanis a következőkről tudósít: „A kórházi éjszaka borzasztó csendjét kétszeresen szörnyűvé és csendessé tette az ő kényszerű némasága – s egész éjjel írt, írt! Csak

23 Barabás Judit: A készülődés méltósága, *Újhold-Évkönyv*, 1991/2., 190.

24 Barabás, 1991, i. m., 191–192.

25 Polcz Alaine: Ideje a meghalásnak. Tanulmányok, Budapest: Pont, 1998, 58.

26 Szauder József: A „Hajnali részegség” motívumának története, *Újhold*, 1947/jún., 52.

percekre hunyta le a szemét, aztán újra a ceruza után nyúlt és az írókönyv lapjai egymásután teltek meg – most is erőteljes vonású – írásával. Mit írt? Rapszodikus visszaemlékezéseket régi beszélgetéseinkre, aztán hirtelen ijedtséggel halálfélelemtől riadt szavakat.”²⁷ A megmaradt lapokon leginkább orvosait, ápolóit hívja, s állapotát panaszolja, segítséget kér, morfint kér, oltást, kevert port. Néha akadnak olyan kijelentések, melyek gondolati vívódásait tükrözik, értékrendjéről árulkodnak, illetve arról tanúskodnak, hogy valamiféle hitet mégis talált halálos ágyán. Ahogy mondani szokták, zuhanó repülőgépen nincsen ateista ember. Kosztolányi a következőket vetette papírra szenvedései közepette: „Nagyon félek, hogy meghalok / Fuldoklom Hívd Pásztort Pásztort / Most tudom, hogy mi a katolicizmus. / katolicizmus [...] Meggyóntam / *tam* / Titok”²⁸ Azt, hogy valóban meggyónt a halálos ágyán, több forrásból is tudhatjuk. Egyrészt a *Nemzeti Újság* külön kiemelte e mozzanatot a halálhírről szóló tudósításában: „Csütörtökön délután temették *Kosztolányi Dezsőt*, a kiváló költőt a Kerepesi-úti temető halottasházából, a római katolikus egyház szertartása szerint. Kosztolányi Dezső teljes öntudattal halála előtt felvette az utolsó kenetet.”²⁹ Másrészt 1959 őszén, az *Új Ember* hasábjain maga a gyóntatópap szólalt meg, szintén egy vitával kapcsolatban, mely Kosztolányi esetleges hívő voltának kérdését feszegette. Amikor többen is azt állították, hogy hitetlen volt, s erről még művei is tanúskodnak, akkor a következőket válaszolta a pap, akiről csak annyit tudunk, hogy Korének József kórházi lelkész helyettese volt: „Távozásom előtti napon azt mondja az egyik nővér: – Osztályomon van a Kosztolányi úr. Olyan jó ember. Mikor bemegyek hozzá, keresztet vet és barátságosan mosolyog. Jó volna meggyóntatni, mert már régen gyónhatott. [...] A beteg költő engem is barátságosan fogadott, és mikor említettem jövetelem célját, azonnal készségesen, szívesen kezdte meg a gyónását. Beszélni nem tudott. Kérdéseimre írókönyvben villámgyorsan válaszolt. Áldoztatni nem lehetett, mert orrán keresztül mesterségesen táplálták. Én másnap távoztam. Kosztolányi még vagy három hónapig élt. Értesülésem szerint ezalatt többször meggyónt...”³⁰ Talán nem véletlen, hogy a nagy szerelem is ekkor – élete utolsó időszakában – találta meg, s éppen egy mélyen hívő asszonyba szeretett bele. Radákovich Mária ekként emlékezik vissza egyik templomi látogatásukra: „Én akkor nagyon vallásos voltam. Elmentem mindig-mindig, Ernával. A német kisasszony. Japival [Papp Oszkár, Radákovich Mária fia] minden vasárnap elmentünk. Messze volt a templom, nem Visegrádon, hanem Visegrádon kívül volt. Visegrád előtt még. És mentünk templomba, és akkor elkísért bennünket a templomba. És állt mellettünk. Beültem a padba, és ő mellettem állt, és nekem olyan furcsa volt, hogy közben elővette noteszát, és írt valamit bele.”³¹

Ingmar Bergman *Tükör által homályosan* című filmjében az örült hős nő időről-időre fölmeleg a padlástér egyik elhagyatott helyiségébe, s azt képzeletben át tud menni a falon. A túloldalon díszes terem van, feszülten várakozó ünnepi sereglettel, akik Isten érkezésére gyűltek össze. Az örült elme megváltásra való várakozása azonban katasztrófába torkollik: nem Isten érkezik meg, hanem maga az Ördög, egy óriási pók képében. A fiatal nő ekkor omlik végleg össze, s ekkor szállítják el az elmeógyógyintézetbe. Kosztolányi báljára azonban valóban az Úr érkezhetett meg, illetve Kosztolányi is – immáron nemcsak pillanatokra – a nagy ünnepre *meghívott* vendéggé válhatott.

27 Ascher Oszkár: Kosztolányi Dezső utolsó hónapjai, *Az Est*, XXVII. évf. 253. sz., 1936. nov. 5., 9.

28 Arany Zsuzsanna szerk., i. m.

29 [Szerző nélkül:] Eltemették Kosztolányi Dezsőt, *Nemzeti Újság*, XVIII. évf. 254. sz., 1936. nov. 6., 4.

30 [Szerző nélkül:] [cím nélkül], *Új Ember*, XV. évf. 36. sz., 1959. szept. 6., 2.

31 PIM Hangtára K03008.